

УДК 94 (477)

Василь Погорецький

РОЛЬ МИТРОПОЛИТА ПЕТРА МОГИЛИ У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито місце і роль П. Могилу у розвитку української духовної культури та обґрунтовано значимість його реформ у контексті сучасного національного відродження.

Ключові слова: Петро Могила, митрополит, духовна культура, Києво-Печерська Лавра, Києво-Могилянська академія.

Розбудова Української держави ставить одним із нагальних завдань – вивчення культурно-духовної спадщини нашого народу, життєвого і творчого шляху визначних державних діячів, які були організаторами й безпосередніми учасниками творення вітчизняної науки й культури, а діяльність яких з політичних міркувань у роки панування тоталітарної системи на теренах України замовчувалася або фальшувалася й подекуди взагалі була вилучена із наукового та суспільно-політичного обігу.

До такого кола діячів належить Петро Могила 31.12.1596 (10.01.1597) – 1(11).01.1647 – визначний український церковний і культурний діяч XVII століття. Мислитель, політик, освітньо-церковний діяч, Могила випереджав багатьох своїх сучасників у їх починаннях. Він рішуче долав перепони несумісності, нетерпимості, сприяв зближенню східного й західного світів. Але при цьому стояв на ґрунті українських традицій та інтересів. Багатогранна постать П. Могилу, як людини, котра позначила своїм ім'ям цілу добу в українській історії, дала Першу вищу школу Україні, привертала й привертає увагу багатьох учених [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; ін.]. Метою даного дослідження є проаналізувати життєвий шлях та культурно-духовну діяльність славетного митрополита Петра Могилу на тлі найвизначніших подій в Україні XVII ст. у світлі сучасного національного відродження.

Зауважимо, що у контексті завдань даної статті варто розглянути питання життєвого шляху визначного українського культурно-освітнього діяча П. Могилу. Це дасть змогу предметніше проаналізувати його внесок у розвиток національної духовної культури та освіти.

Як відомо, Петро Симеонович Могила, чернече ім'я Петро, народився в родині правителя Волощини (1601–1602) та Молдови (1606–1607) Симеона Могилу й угорської княжни Маргарет (Маргіт). У традиціях знатних родин XVI–XVII ст. польська геральдика виводила походження родини Могил від знаменитого римлянина Муція Сцеволи, нащадки якого перейшли з Риму до Греції, а звідти – в Молдову. За іншою легендою, румунського походження, предком Могил був молдавський дворянин Пуриг, який допоміг у битві молдавському воєводі Стефану IV, отримав від цього щедрю винагороду й ім'я Могила (горб, могила). Прямим предком Могилу вважається великий виночерпій (чашник), потім член княжої ради при Стефані Великому Козьма Могила. Дід Могилу Іоан Могила був його внуком, управляв молдавським воєводством за господаря Александра. Мав трьох синів: Єремію, Георгія та Симеона [6, с. 371].

Симеон, батько Могилу, був хотинським паркалабом, гетьманом сучавським, а згодом господарем Волощини й Молдови. Могилу мали постійну підтримку польського короля, посвоячилися з польськими й українськими споляченими родинами – Потоцькими, Вишневецькими, Корецькими тощо. Мали права набувати маєтки на Поділлі й Київщині.

Визнаючи політичну зверхність Польщі, залишалися вірними православної вірі. Вважається, що Петро Могила освіту здобув у Львівській братській школі, вивчав теологію у Паризькому університеті. 1625 р. Могила під впливом І. Борецького прийняв чернецтво, а через рік його було обрано архімандритом Києво-Печерської Лаври, а з 1632 р. (за ін. дан., 1633 р.) – митрополитом Київським. Сама висока церковна посада була для Могили щаблем, за допомогою якого він здійснював в Україні свої задуми, і найперше – реформування церкви й освіти. Підкреслимо, що П. Могила не був першопрохідником на обраному шляху, а спирався у своїй праці на досвід князя К. Острозького, гетьмана П. Сагайдачного, митрополита Й. Борецького, архімандрита Є. Плетенецького й інших зачинателів культурно-національного руху в Україні. При цьому він відкинув непослідовність декотрих з них, хитання між католицизмом й московською ортодоксією, зумів рішуче здолати побоювання впливів європейської культури. Як зазначав М. Грушевський, П. Могила “зумів вибрати перспективу розвитку народу (українського – В. П.) й країни” [11]. Різнобічна громадсько-культурна й освітня діяльність П. Могили набула широкого українського та світового резонансу. Тож зрозумілим є підвищений інтерес науковців й громадськості до визначного діяча України в сучасних умовах національного відродження.

Петро Могила у першу чергу був діячем у релігійній царині, але ґрунтовні гуманітарно-духовні знання, багатоаспектна громадсько-культурна й організаційна робота дали можливість стати знаним українським діячем своєї доби. Україна, а з нею все громадянство в ній виховане, жило спадщиною Могили, його духом. Час, у якому жив і працював П. Могила, був часом переломного історичного повороту в долі українського народу, зв’язаного з національно-культурницьким рухом і підготовкою духовних підвалин для соціальних та освітньо-просвітницьких реформ. В Україні, на думку автора, відбувалася зміна узвичаєного ритму духовного буття, що зовні виявлялося в оновленні національної школи та церкви, поступі друкарської справи, появі нових форм мистецтва і способів мислення, вело до перетворення церковного життя на об’єкт суспільно-політичної ваги, підштовхувало традиційну та уніатську конфесії до реформування. З другого – складне становище українського суспільства, утиски православ’я, відсутність власної державності [9, с. 10]. Тож за таких надскладних суспільно-політичних умов Петро Могила взявся, насамперед, за обстоювання прав Української православної церкви, зміцнення її авторитету й довіри серед українського народу, а також дбав про повернення їй гідного місця серед церков інших світових держав. Він у першу чергу подбав про унормування її правового становища, покращення матеріального стану, поліпшення дисципліни й моралі серед священства. В 1632 р. Могила добився від короля Владислава IV легалізації Православної церкви в Україні (“Статті для заспокоєння руського народу”) [12, с. 825]. Зусиллями П. Могили виник гурток вчених і культурних діячів, т. зв. Могилянський Атенеум, до якого входили С. Косов, А. Калнофойський, Т. Земка, І. Трофимович-Козловський та інші відомі в той час українські культурно-освітні діячі. Вони, під керівництвом митрополита Петра Могили, здійснили реформу церковного життя, опрацювали проект “Православного ісповідання віри”, що фактично став першим православним катехізисом, який був прийнятий Собором православних церков у Києві в 1640 р. та в Яссах у 1642 р., а у 1643 р. – остаточно затверджений усіма східними патріархами [9, с. 10]. Йдучи шляхом упорядкування Уставу церкви та уніфікації обрядовості ще у 1629 р. перевидав у Львові “Номоканон”, які слугували осмисленню Канону, літургії, догматики Православної церкви, сприяли її наближенню до народу, а, отже, як зазначає відома українська дослідниця З. Хижняк “Були націотворчим чинником” [6, с. 373].

Славетний Митрополит значної уваги приділяв зміцненню матеріального становища Української православної церкви. Він зайняв рішучу позицію щодо повернення православних церков і майна, відібраних уніатами, а повернуті храми відбудовувалися за безпосередньої участі П. Могили. Серед них, у Києві – це Св. Софія, церкви Десятинна, Василівська (Трьохсвятительська), Спаса на Берестові, Михайлівська Видубицького монастиря. Їх реставрували, оздоблювали іконами, водночас проводили археологічні

пошуки, зокрема на території Десятинної церкви. Петро Могила розсилав грамоти православним, закликаючи їх до стійкості при захисті батьківської віри. З цією метою він створив спеціальну молитву “Парафімія” (1634) [6, с. 372].

Зауважимо, що ми ще й сьогодні не усвідомлюємо всієї ваги зробленого П. Могилою та його однодумцями у духовній культурі й науці. Дбаючи в культурно-освітній царині, він був громадянином у широкому розумінні цього слова. Незважаючи на свою високу посаду, Петро Могила не замикався у стінах монастиря, а розумів церкву, як один із засобів політичної та ідеологічної боротьби. На нашу думку, з одного боку, як представник легального табору, своєю невтомною діяльністю він давав простір для поступу національно-визвольного руху в Україні, а, з другого – використовував усі можливості і зв’язки з Річчю Посполитою для поліпшення долі українського народу, його духовних засад. Петро Могила впродовж усього свого керівництва Православною церквою в складних суспільно-політичних умовах став промотором духовної культури українців, з ідей якого і до цього часу ми черпаємо мудрість й духовні сили для утвердження єдності між християнськими церквами і формування національно-патріотичних почуттів у свідомості нашого народу. Перебравши відповідальність за долю Православної церкви, П. Могила був свідомий тієї великої ролі, яку вона відігравала в житті української громади. В той час Православна церква уособлювала в собі національні символи українства. Чотирнадцятирічне правління Петра Могили на Київському митрополичому престолі піднесло авторитет Української православної церкви до такого рівня, що вона стала вагомим чинником не тільки в тодішньої державної інституції, але почала суперничати з найсильнішою на той час Грецькою православною церквою. Постійна ініціатива і здійснена в духовній царині праця висунула Київську митрополію на одне з головних місць усього православного світу.

При цьому особливо наголосимо, що поглибленню та піднесенню Української православної церкви сприяла вся багатогранна громадсько-культурницька діяльність уже знаного в Європі духовного діяча Петра Могили. Як відомо, важливим чинником національно-духовного відродження й єднання церкви з народом Могила вважав українізацію богослужіння. Він виходив з того, що мова кожного народу – то дар Божий і виголошення літургічного чину чужою мовою є збиткуванням над віруючими. Природно, значна частина книг Могили, призначених для богослужіння, містить так багато українських слів, що дає підстави нам вважати ці твори написаними українською мовою. А служби й проповіді, відправлялись українською мовою, збирали багато віруючих, українське православ’я наповнилось громадсько-політичним змістом у контексті національних інтересів. Визнаючи релігійну спорідненість з російським православ’ям, Могила не ототожнював її з політичним союзом з Московською державою і залежність Української церкви від Москви. Так діяли і його послідовники – С. Косов, Й. Тризна, Д. Балабан, І. Гізель, Л. Бронкевич, Й. Немобович-Тукальський та ін. [6, с. 373]. З метою посилення українськості в церковній справі П. Могила упорядкував Устав церкви й уніфікував обрядовість. У цьому контексті він надавав першорядного значення кадровому забезпеченню релігійної справи. Закономірно, високопоставлені пастирі поповнювали число служителів Української православної церкви, ставали відомими богословами, зокрема, серед них варто назвати таких духовних очільників, як: І. Трофимович-Козловський, С. Почаський, С. Косов, Й. Кононович-Горбацький, І. Гізель та ін. Перший з названих написав разом з Могилою капітальний твір православ’я “Православне сповідання віри” (“Катехізіс”), схвалений, як відзначалося вище, на Київському Соборі в 1640 р., а згодом – на помісному Соборі в Яссах (1642 р.) й затверджений згодом чотирма вселенськими патріархами: Партенієм Константинопольським, Йоаникієм Александрійським, Макарієм Антіохійським, Паїсієм Єрусалимським (1643 р.). Цей твір став основою віровчення для всього православного світу. 1945 р. Петро Могила видав “Катехізіс” польською й українською мовою (“Малий Катехізіс”) [6, с. 373]. Протягом XVII–XVIII ст. у світі здійснено 25 видань різними іноземними мовами.

Важливо підкреслити методологічний внесок Київського митрополита П. Могили в розширенні спектра дії Української православної церкви. У грудні 1646 р. з Лаврської друкарні вийшла його праця “Евхологіон, або Молитвослов или Требник”, відомий більше під назвою “Великий Требник Петра Могили”, або “Требник”, котрий був на той час і залишається своєрідною церковною енциклопедією [13]. У ньому викладені молитви й обряди, даються літургічні й канонічні пояснення. Він був поширений у всіх слов'янських країнах, а також в Молдові, Волощині. З огляду на історичне значення цього твору в духовному житті, нещодавно його перевидано в Україні. Зауважимо, що стараннями Могили і його сподвижників занепад Української православної церкви було припинено, вона пододала кризу і почала відроджуватись, стала по суті помісною, а її провід – фактично самостійним. Підготовка національної еліти, зміцнення церкви, на думку Могили, повинні були слугувати згуртуванню українського суспільства, а відтак – виведенню України з-під влади Польщі й відтворенню її державності. Упродовж усього свого життя Петро Могила обстоював права українського народу на його духовне й культурне самоврядування, а майбутнє України бачив виключно в її етнографічних кордонах. Меценат української культури, письменник і публіцист, Петро Могила залишив майже 20 творів церковно-теологічного, просвітницького, філософського та історичного характеру. Значний вклад він вніс для становлення і розвитку еклезіологічної та екуменічної науки, які в православ'ї, а також і в Греко-католицькій церкві знайшли свій вияв, а до нього були недостатньо розвинуті. Саме тому дослідження П. Могили з проблем теологічного вчення має важливе значення для становлення екуменічного руху в Україні на базі еклезіологічної науки для повної єдності українських церков і розбудови національної державності на сучасному етапі.

З іменем Петра Могили нерозривно пов'язане становлення вищої освіти в Україні, поява колегіуму, згодом академії, якій судилося відіграти значну роль як у культурно-освітньому, так і в суспільно-політичному житті України, здобути світову славу, і продовжити свою діяльність уже в новітній період національної історії [3; 8; 9]. Звертаючись до хронології подій, – саме йому належить спочатку заснування школи при Києво-Печерській лаврі (1631 р.), а в 1632 р. – її об'єднання зі школою Київського братства, що успішно діяла на Подолі з 1615 р. [14, с. 86–88]. Так був створений Києво-Могилянський колегіум, що став духовним центром, якого потребували тоді українці. П. Могила правильно пов'язував занепад православ'я з недостатнім рівнем освіти на українських теренах. Можливість же його піднесення, на думку митрополита, була в “заснуванні таких колегій, які б за духом своїм були б суворо православними, а в науковому відношенні не поступалися б науковим колегіям західноєвропейським і польським” [1, с. 424]. Безперечно, що у такого світового рівня діяча, хоча він, як зазначалося вище, і прийшов на Україну з князівського молдавського роду через придворні кола Речі Посполитої, вже тоді складається переконання, що служити православ'ю в Україні можна лише ставши на один ґрунт з її народом – волелюбним, сильним своєю історією й традиціями. Тож він об'єднуючи свою елітарну Лаврську школу з Братською, переводив її з Печерська на Поділ, до братства, а не навпаки. Оскільки він чудово розумів, що на той час київський Поділ був головним осередком життя киян – і бідніших, і заможних, учених і ще ненавчених. Тут жили ремісники, крамарі, митці, козаки, тут вирував найбільший київський ринок, на торги якого з усіх країн поспішали купці, з якими залюбки спілкувалися кияни. Тут функціонували православні церкви – Борисоглібська, Іллінська, Миколи Набережного, Васильківська козацька, Покровська (Пирогорща). Одним словом, тут Київ жив, тут 1615 р. народилося братство і його Братська школа – майбутня Академія. Діючи лише з народом, Петро Могила вважав можна досягти суспільної стабілізації, піднести країну до європейського рівня, розвинути освіту й духовну культуру, і, таким чином, підняти українське православ'я до світового рівня. За таких історичних умов П. Могила висунув “програму дії яскравого соціально-політичного спрямування...”, прагнув “розбудувати в Києві духовний центр на православних засадах, добитися якнайбільшої незалежності православної церкви, як національної для українців, а

також збирає до себе інтелектуальну еліту, що ґрунтується в Києво-Могилянський Атеней” [15, с. 153].

Тому не дивно, що Петро Могила з великою любов’ю і турботою ставиться до колегіуму, будучи його благодійником і щедрим дародавцем, добираючи найкращих викладачів, навчаючи за власні кошти у зарубіжних університетах майбутніх професорів, піклуючись про студентів. “З божою поміччю, – звертався він до своїх вихованців, – постаравшись в міру слабих моїх сил, на кошт мого родинного майна, відновити гімназію, тобто київські школи, частково вже підупали й опустілі, я постачав, постачаю і дуже бажаю, за допомогою небесного, до кінця мого життя постачати школи книгами, учителями, засобами для втримання бідних студентів, товаришів ваших і інших потребуючих. При тому я часто думав і турбувався про те, щоб в школах не тільки викладалися зовнішні науки, а, насамперед, наставлялося благочестя, яке повинно вкорінятися і посятися у ваших молодих серцях, бо без нього всяка мудрість є глупотою перед Богом, як справедливо вона і називається” [5, с. 86]. Працюючи в освітній сфері, Петро Могила вважав, що досягти успіхів можна лише спираючись на ерудованих учених і високоосвічених богословів, навчених і дисциплінованих священників й ченців, на людей державного мислення, які б гідно могли репрезентувати Україну на найвищих щаблях міжнародних відносин. Девізом своєї діяльності він обрав принципи, вписані ним в обітницю, яку Могила склав із запрошеними до своєї Лаврської школи професорами Ісаєю Трофимовичем-Козловським і Сильвестром Косовим 15 грудня 1630 р. у Львівській братській школі Успіння Пресвятої Богородиці: “Я, Петро Могила, милістю Божою архімандрит Київський Печерський ... за ласкою і поміччю Божою і за власною моєю волею ... умислив фундувати школи, аби молодь у побожності, у звичаях добрих, у науках вільних навчена була... на користь і втіху православного роду” [16, с. 149].

Серед викладачів з’являються і свої добре підготовлені в Колегіумі випускники. Вчені Інокентій Гізель, Йосиф Кононович-Горбацький заявляють про себе як визначні філософи, Афанасій Кальнофойський, Сильвестр Косов, Стефан Почаський та інші пишуть історичні й публіцистично-релігійні праці, Ісаїя Трофимович-Козловський, Ігнатій Оксенович-Старушич та інші отримують докторські богословські звання. Так, під дбайливим оком Петра Могили виростав викладацький склад Києво-Могилянського колегіуму, який відповідав запитам і потребам духовного життя українців у добу радикальних світоглядних та суспільно-політичних змін, народно-визвольної боротьби, відродження й розвитку Української держави періоду Козаччини.

Петро Могила відігравав значну роль у розвитку освіти в Україні XVII ст., “вніс небувале пожвавлення в церковне і розумове життя всього народу” [17, с. 240]. “Головна справа його життя, – писав І. Я. Франко, – заснування Києво-Могилянської колегії, яка повинна була стати забралом православ’я і південноруської національності, користуючись тією ж зброєю, якою вівся на них напад з боку ворога, – наукою і просвітництвом” [18, с. 44–45].

Відзначимо, що освітньо-культурна діяльність П. Могили не обмежувалась Київським колегіумом. Під патронатом Колегіуму, як годилося вищим школам, “училищі колонії” він відкривав в Кременці (1636), Вінниці (1634), Гощі (1639), школи в Яссах (Молдова), Кимполунзі (Довге Поле, Волощина), пропонує московському цареві з допомогою київських учених створити в Москві школи. При його сприянні було засновано першу румунську школу – Слов’яно-греко-латинську академію, керував якою колишній ректор Києво-Могилянського колегіуму С. Почаський. Принципово важливим було те, що П. Могила та його послідовники не звели свого завдання лише до догматичної оборони православ’я, а пішли шляхом освоєння європейської освіти й культури, розуміючи, що лише так можна відстояти національне та культурне майбутнє українського народу.

Петро Могила відіграв значну роль в історії України XVII–XVIII ст. ст., зокрема, як фундатор Першої вищої школи на українських теренах. “Організована ним школа не пусто носила його ім’я: справді міцно трималася виробленого ними наукового і культурного плану,

– писав М. Грушевський. – Її вихованці ... тримались даних ним взірців, як в вихованню молодезі, так і в питаннях віри і в церковній політиці. Аж до останньої русифікації, проведеної при кінці XVIII ст., Київська академія, а з нею і східно-українське громадянство, в ній виховане, жили спадщиною Могили, його духом. Відти величезне значення його в історії української культури, і незвичайний пієтизм для його пам'яті й імені, що затримується навіть в XIX ст.” [11, с. 100].

Дбаючи про авторитет Києво-Могилянського колегіуму, Петро Могила, насамперед, турбувався про надання йому статусу вищого навчального закладу. Для цього він намагався здобути відповідну грамоту від польського короля Владислава IV. Натомість останній під впливом противників православ'я видав у 1935 р. універсал, який обмежив навчання в Київському колегіумі діалектикою, логікою, філософським курсом, без вищого богословського класу. Проте, як справедливо зазначив Ф. Тітов, “з такими образливими обмеженнями, встановленими польським урядом, який зі своїх чисто політичних міркувань не бажав допустити перетворення Київської братської колегії в академію, здається не рахувалися на практиці ні сам Петро Могила, ні наступні академічні діячі. Прикладу Могили слідували його послідовники” [19, с. 96]. Університетський рівень Києво-Могилянського колегіуму відзначили його сучасники, власне, уся реальність, незважаючи на залежність отримання офіційного статусу від політичних обставин, твердила, що ще в 30-х роках XVII ст. Україна мала свою вищу школу.

Не дивно, що й більшість дослідників вважає, що Києво-Могилянський колегіум ще до отримання офіційних грамот на право називатись вищим навчальним закладом, у 1630-х рр., не поступався перед європейською вищою школою. Він був “першим руським навчальним закладом” [21, с. 85]. Ці твердження зроблені на основі аналізу курсів, які вивчали у Київському колегіумі, його організаційної структури.

Природно, що Петро Могила прагнув закріпити за Академією статус вищої школи офіційним документом. Але як центр відродження й розвитку української культури й науки, як ідеологічний осередок захисту українського православ'я, тобто як головна ланка духовності й формування національної свідомості українців, Академія не могла отримати офіційної підтримки від правлячих кіл Польщі [22, с. 92–93]. Королівський двір за всієї поваги до Петра Могили цього не дозволив зробити. Наміри Петра Могили здійснив вихованець Академії гетьман України Іван Виговський. До Гадяцького договору, укладеного ним з Річчю Посполитою, був внесений пункт: “Академію Київську дозволяє його Королівська Милість і стани коронні установити, яка має користуватися такими прерогативами і вольностями, як і Академія Краківська” [23, с. 69]. Цей договір було ратифіковано у травні 1652 р. на Великому Варшавському сеймі у присутності короля Яна Казимира і депутатів від різних станів, які заприсяглися “всі пункти, розділи, параграфи остерігати, сохрняти й виконувати, нічого не уймаючи” [24, с. 211–212]. Згодом права Академії було підтверджено в угоді, підписаній королем Міхалом Корибутом Вишневецьким і гетьманом Михайлом Ханенком у грудні 1670 р., та царською грамотою від 26 вересня 1701 року, в якій зазначалося: “Академія їх Києво-Могилянська, від попереднього свого заснування будучи рівними привілеями, як звичайно іншими академіями у всіх державах іноземних, право вольності мати підтверджено” [25, с. 494]. Академія успадкувала ім'я Петра Могили, свого благодійника, освітнього й духовного провідника: вона увійшла в історію під назвою Києво-Могилянської. Своєю організаційно-адміністративною структурою, демократичними засадами всестановості й рівності всіх у навчанні, маючи самоврядування, власне судочинство, високий рівень викладання, вона гідно несла це ім'я, зберігаючи статус вищого навчального закладу й духовного центру України і всього православного світу. Були в історії і яскраві сторінки, і спади, викликані воєнними незгодами, різними політичними обставинами. Але духовна енергія Києво-Могилянської академії не переривалася. Могилянці Петро Могила, Єпіфаній Славинецький, Симеон Полоцький, Інокентій Гізель, Сильвестр Косов, Йосиф Кононович-Горбацький, Йоаникій Галятовський, Лазар Баранович, Йоасаф Крюковський, Теофан Прокопович, Георгій Кониський, Георгій Щербаський, Михайло

Козачинський і сотні інших талановитих учнів Академії вірили в творчу силу науки, її спроможність розкріпачити людину й удосконалити українське суспільство. Освіта ними розглядалася не лише як складова системи культури, засіб формування інтелекту й самопізнання людини, але й як чинник піднесення національної свідомості, гарант політичної свободи. У складних умовах наступу на національну культуру й духовність, на державне існування польського й російського шовінізму Києво-Могилянська академія готувала фахівців світового класу, давала широку освіту вихідцям із різних соціальних станів, виростила визначних громадських, політичних, церковних та культурних діячів України, впливала на всі сфери суспільного життя держави, на формування національної самосвідомості українців та поглиблення інтеграції України в єдності та світові культурні процеси. Академія була центром ідейної боротьби за незалежність і свободу України, виховання протягом століть борців за її визволення від іноземного поневолення. КМА виховала покоління українців, котре пронесло крізь століття державницькі, самостійницькі ідеї – Дух Нації. Саме києвомогилянці ставали ядром і основною силою, які відігравали одну з головних ролей у національно-визвольній революції українського народу 1648–1657 рр. Києво-Могилянська академія, на думку автора, стала тим, чим вона була, тільки завдяки тому, що її засновник був людиною багатьох світів, багатьох мов і культур.

Великої ваги Петро Могила надавав друкарству. Він сам писав передмови до різних видань, а також книги. Останні – здебільшого релігійного характеру. Це богословські твори – “Євангеліє Учительне” (1637), “Служебник” (1629, 1639), “Хрест Христа Спасителя” (1632), “Анфологіон” (1636), “Євхологіон” (“Требник Петра Могили”, 1646) та ін. численні проповіді, а також полемічні твори. Загалом, Петро Могила намагався наблизити релігію до народу й цим шляхом посилити його переконання в необхідності захисту православ’я у складних умовах зростаючої католицької експансії, що загрожувало духовному існуванню українського народу. З ініціативи та за участі Петра Могили група київських письменників написала один із кращих творів української полемічної літератури XVII ст. “Літос альбо Камінь...” (1646). Праці П. Могили, написані слов’янською, українською, польською, латинською мовами, відзначаються високим літературним рівнем й насиченістю духовного змісту. Це дозволяє нам поставити Київського митрополита в ряд із найвизначнішими письменниками першої половини XVII ст. Останнім же, до речі, як і художникам, Петро Могила всіляко сприяв.

Понад 20 років він очолив книговидавничу справу, надавши Лаврській друкарні такого розмаху якого ще не знало українське книгодрукування. Іван Огієнко зазначав “... Могилянська доба – це найкраща доба в житті Печерської друкарні, доба її повного розквіту та багатоплідної праці” [26, с. 372]. За Могили з Лаврської друкарні вийшли “Номоканон си ест законоправилник” (1629), “Антологія” (1636), “Триодін” (1640), “Mnemozyne slawy” (1633), “Exegesis” (1635), “Paterickon” (1635), “Teratugrima” (1638) й ін. Могила також заснував друкарні у Волощині (Кимполунг, 1635), у монастирі Говора (1637), у Молдові (Ясси, 1641). Підкреслимо, що Київський митрополит один з перших почав видавати книги тогочасною українською літературною мовою. Боротьба за рідну мову, її гідність була частиною боротьби за честь і незалежність Батьківщини. Тогочасна українська мова стала своєрідним знаменом визвольних змагань українського народу проти іноземних поневолювачів.

Завдяки зусиллям Петра Могили та його сподвижників були зроблені перші кроки до формування української літературної мови, збільшується “кількість книг, друкваних українською книжною мовою” [27, с. 62]. Сам митрополит Могила, який володів одинадцятьма мовами, не написав жодної праці грецькою чи румунською мовами. З 19 його творів лише один написаний польською, решта – українською або церковнослов’янською. Водночас і він, і значна частина українських інтелектуальних діячів повернулися обличчям до Західної Європи, об’єктивно оцінюючи свої успіхи в царині науки й духовної культури, а також досягнення інших європейських народів у цьому контексті. Твори Петра Могили містять багато моральних сентенцій і виховних вимог; релігійні та моральні мотиви

поєднуються із загальнолюдськими поглядами та нормами поведінки особи в суспільстві. Він закликав виховувати у молоді чистоту думок й тіла, бажання робити добрі справи, повагу до батьків, слухняність, милосердя й стриманість, любов до рідного народу, підкреслював вирішальну роль розуму, а не емоцій, у виборі своєї поведінки і дій, досягненні поставленої мети. Виховні ідеї Петра Могили відіграли значну роль у формуванні патріотичного світогляду української молоді напередодні і в період національно-визвольних змагань, адже служіння Батьківщині, вважав він є основною метою людського життя. Сучасники та його соратники глибоко усвідомили значення діяльності Київського митрополита Петра для утвердження державницьких позицій, розвитку книгодрукування, зміцнення Православної церкви й поглиблення духовної культури в Україні, а киево-могилянці намагалися продовжити свого вчителя.

Петро Могила намагався пробудити й надалі підтримувати в громадськості України інтерес до власного історичного минулого. Це завдання він розв'язував, насамперед, шляхом видання історичних творів та відбудову і реставрацію давніх храмів. Зусиллями Петра Могили була “викопана з темряви підземної і відкрита денному світлу” [18, с. 46] Десятинна церква, відвойовані від уніатів та частково чи повністю реставровані Софійський собор, церкви Спаса на Берестові, Михайлівська у Видубицькому монастирі, церкви у Луцьку, Куп'яничах, ін. Відбудова давніх княжих святинь, унаочнюючи перманентність українських традицій, перетворювалася на потужну національно-патріотичну ідею. Збереження традицій свого народу, розвиток тим самим духовної культури й освіти, на думку Петра Могили, повинні були забезпечити згуртування українського суспільства, слугувати відновленню національної державності.

Таким чином, Петро Могила належав до нової генерації вітчизняних державних, церковних і культурно-освітніх діячів, яка вийшла на історичну арену у переддень національно-визвольної революції українського народу першої половини XVII ст. Багатогранна діяльність славетного українського діяча сприяла становленню і розвитку духовної культури, її європеїзації та інтеграції у європейські й світові науково-освітні простори. Петру Могили належить одне із чільних місць у розвитку української духовної культури й освіти в означений період. Його реформування церковного життя сприяли консолідації Київської православної митрополії, в цілому зростанню значення українського православ'я. Подальше предметне вивчення багатоаспектної наукової та духовної діяльності П. Могили, з'ясування ролі визначного церковного діяча у розвитку національної культури й освіти є один з важливих завдань української історичної науки, має вагоме значення.

Список використаних джерел

1. *Голубев С. Т.* Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: В 2-х т. – Т. 1. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1883. – 559 с.
2. *Голубев С. Т.* Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: В 2-х т. – Т. 2. – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1898. — 498 с.
3. *Голубев С. Т.* Киево-Могилянская коллегия при жизни своего fundатора, Киевского митрополита Петра Могили. – К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. – 23 с.
4. *Терновский Ф.* Киевский митрополит Петр Могила // Киевская старина. – 1882. – Т. 2. – № 4. – С. 1–24.
5. *Жуковский А.* Петро Могила й питання єдності церков. – Париж: Український вільний університет, 1969. – 282 с.
6. *Хижняк З. І.* Могила Петро Симеонович // Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енцикл. вид. / Упоряд. З. І. Хижняк; За ред. В. С. Брюховецького. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2001. – С. 370–374.
7. *Алексієвець Л. М.* Києво-Могилянська Академія в особах // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. М. М. Алексієвця. – Част. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – С. 25–40.
8. *Алексієвець Л. М.* Києво-Могилянська Академія у суспільному житті України і зарубіжних країн (XVII–XVIII ст.). – Тернопіль: Збруч, 1999. – 263 с.
9. *Алексієвець Л. М.* Петро Могила в духовній історії України // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – Вип. 2. – С. 9–14.
10. *Лужицький Г.* Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви. – Львів: Свічадо, 2008. – 640 с.

11. *Грушевський М.* З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, 1992. – 192 с.
12. “*Статті для заспокоєння руського народу*” // Довідник з історії України (А–Я) / За ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – С. 825.
13. *Катехизис* Петра Могили / Упорядкування проф. А. Жуковського, переклад В. Шевчука. – К.: Воскресіння, 1996. – 288 с.
14. *Акт о слиянии Лаврской школы со школою Киевского братства (5 января 1632 г.)* // Антология педагогической мысли Украинской ССР. – М.: Педагогика, 1988. – С. 86–88.
15. *Шевчук М. В.* Києво-Могилянська академія в контексті української культури XVII–XVIII ст. // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 9. – С. 151–159.
16. *Памятники*, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденного при Киевском военном Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Т. 2. – К., 1846. – С. 149.
17. *Наливайко Д.* Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. – К.: Основи, 1998. – 578 с.
18. *Хижняк З. І.* Києво-Могилянська академія. – К.: Вид-во при Київському державному університеті видавничого об’єднання “Вища школа”, 1981. – 236 с.
19. *Тітов Ф.* Стара вища школа в Київській Україні XVI – поч. XIX в.: Збірник АН України; 36. Історично-філологічного відділу. – Т. XX. – К.: Друк. УАН, 1924. – 433 с.
20. *Голубев С. Т.* Киевская Академия в конце XVII и начале XVIII столетия. – К.: Тип. И. И. Горбунова, 1901. – 101 с.
21. *Аскоченский В.* Киев с древнейшим его училищем Академиею: В 2 ч. – К.: Унив. тип., 1856. – Ч. 1. – 370 с.
22. *Jablonowski A.* Akademia Kijowsko-Mohilańska. – Kraków, 1899–1900. – S. 92–93.
23. *Volumina Segum.* Т. 4. – Petersburg, 1859. – S. 69.
24. *Акты*, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Т. 4 (1657–1659). – СПб, 1863. – С. 211–212.
25. *Жалованная* грамота царя Петра Алексеевича, даная Киевской Академии в подтверждение предыдущей грамоты. 1701 года, 26 сентября // Памятники. – К.: Тип. Н. Т. Корчак-Новицкого, 1898. – Т. II. – С. 492–497.
26. *Києво-Могилянська академія в іменах XVII–XVIII ст.* Енцicl. вид. / Упоряд. З. І. Хижняк; За ред. В. С. Брюховецького. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2001. – 736 с.
27. *Історія української літератури: У 2-х т.* / Під ред. М. Т. Ященко. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 1. – 632 с.

Vasyl Pohoretskyi

METROPOLITAN PETRO MOHYLA’S ROLE IN THE UKRAINIAN SPIRITUAL CULTURE DEVELOPMENT

The paper presents P. Mohyla’s place and role in the Ukrainian spiritual culture development as well as substantiates the importance of his reforms in the context of the contemporary national revival.

Key words: Petro Mohyla, Metropolitan, spiritual culture, Kyiv-Pechersk Monastery, Kyiv-Mohyla Academy.